

DISSERTATIONES ARCHAEOLOGICAE BRUNNENSIS/ PRAGENSISQUE

Supplementum II

**Moravskoslezská
škola doktorských
studií
Seminář 2**

**Zdeněk Měřínský et Jan Klápště
curantibus editae**

**Masarykova univerzita
Brno 2011**

Supplementum II

Moravskoslezská škola doktorských studií Seminář 2

**Zdeněk Měřínský et Jan Klápště
curantibus editae**

**Masarykova univerzita
Brno 2011**

Tento sborník vznikl s podporou Grantové agentury ČR (Doktorské granty) – 404/09/H020.

Recenzovali:

prof. PhDr. Jan Bouzek, DrSc.
doc. PhDr. Miloš Čížmář, CSc.
doc. RNDr. Eva Drozdová, Ph.D.
prof. PhDr. Václav Furmánek, DrSc.
doc. PhDr. Eliška Kazdová, CSc.
prof. Mgr. Jiří Macháček, Ph.D.
prof. PhDr. Vladimír Podborský, DrSc.
prof. PhDr. Stanislav Stuchlík, CSc. et DSc.
doc. PhDr. Jaroslav Tejral, DrSc.
prof. PhDr. Josef Unger, CSc.

Moravskoslezská škola doktorských studií

Ústav archeologie a muzeologie, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita

Ústav evropské etnologie, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita

Ústav experimentální biologie, Přírodovědecká fakulta, Masarykova univerzita

Ústav geologie, Přírodovědecká fakulta, Masarykova univerzita

Archeologický ústav AV ČR Brno, v. v. i.

Archeologický ústav Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě

Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, Praha

© 2011 Masarykova univerzita

ISBN 978-80-210-7619-8 (online : pdf)

ISBN 978-80-210-5671-8 (brožovaná vazba)

ÚVOD

Po prvním svazku *Dissertationes Archaeologicae Brunensis / Pragensesque, Supplementum I* vydaném v roce 2008 vychází další svazek připravený z příspěvků doktorských studentů archeologie i dalších spolupracujících disciplín. Již v letech 2006–2008 se Ústav archeologie a muzeologie FF MU v Brně stal řešitelem projektu GA ČR 404/05/H527 – Moravskoslezská škola archeologických doktorských (doktorských) studií, a to za spoluúčasti dalších akademických pracovišť MU, jmenovitě Ústavu antropologie PŘF MU (prof. PhDr. Josef Unger, CSc.), a od roku 2008 i Ústavu experimentální biologie téže fakulty (doc. RNDr. Eva Drozdová, Ph.D.). V rolích spoluřešitelů se do grantového projektu zapojili odborníci z Archeologického ústavu AV ČR Brno, v. v. i. (doc. PhDr. Pavel Kouřil, CSc. a doc. PhDr. Jaroslav Tejral, DrSc.) a z Archeologického ústavu Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě (doc. PhDr. Vratislav Janák, CSc. a prof. PhDr. Stanislav Stuchlík, CSc.).

Se stejnými externími spolupracovníky na tento projekt navázala v roce 2009 Moravskoslezská škola archeologických doktorských studií II (GA ČR 404/09/H020). Kromě pedagogů Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity se na něm jako školitelé v rámci MU podílejí specialisté z Ústavu geologie (prof. RNDr. Antonín Přichystal, CSc. et DSc.) a Ústavu experimentální biologie (doc. RNDr. Eva Drozdová, Ph.D.) Přírodovědecké fakulty a Ústavu evropské etnologie (PhDr. Miroslav Válka, Ph.D.) Filozofické fakulty.

Hlavním cílem a podstatou celého projektu je koncentrace výzkumných i pedagogických kapacit interdisciplinárního výzkumu nejstarších pravěkých až pozdně středověkých dějin Moravy a Slezska včetně širších souvislostí středoevropských, a to v rámci doktorského studia a jeho směřování ke klíčovým problémům historického i společenského vývoje. Výsledkem je i lepší organizace doktorského studia, zvýšení jeho kvality zapojením specialistů z jednotlivých zainteresovaných institucí i výběr vhodných a potřebných témat doktorských prací.

K zajištění co nejvyšší kvality studia se v rámci projektu spojují moravské a slezské instituce, které mají akreditované bakalářské, magisterské i doktorské studijní programy archeologie, etnologie, geologie a antropologie, a disponují též příslušnými kvalifikovanými pedagogy. Projekt je také směřován k větší motivaci doktorandů při jejich studiu a zpracovávání jednotlivých témat. Jeho cílem je tedy upevnění a rozvinutí dosaavadní spolupráce v rámci školení doktorandů za účasti předních odborníků univerzitních i specialistů z AV ČR. To umožňuje nejen zkvalitnění vědecké výchovy, ale i rozšíření zpracováváných témat a napojení na praxi. Potřebu tohoto grantového záměru lze zdůvodnit právě společenskou poptávkou, žádající rychlé vyhodnocení a publikaci poznatků z terénních prací. Tato koncepce se též ukazuje jako velmi žádoucí a perspektivní pro další rozvoj oboru a nasměrování budoucích vědeckých pracovníků ke klíčovým, v rámci dalšího bádání potřebným a vhodným tématům.

Do projektu jsou začleněni doktorandi 1.–4. ročníku prezenčního doktorského studia a tým doplňují i studenti jeho kombinované formy. Způsob vedoucí k naplnění záměrů doktorského projektu vyplývá do značné míry ze studijních plánů jednotlivých doktorandů, které byly schváleny oborovou radou, oborovou komisí a školiteli (zkoušky z jazyků, filozofie, metodiky a specializace, odborné specializované semináře, příprava a obhajoba doktorské práce, nad tento rámec jsou doktorandi pověřováni úkoly pedagogickými a vědecko-organizačními). Koncepce projektu předpokládá zkvalitnění teoretické přípravy doktorandů, jejich vzájemné informovanosti, hrazení nákladů výzkumných cest potřebných pro kompletní heuristiku, účast na stážích v zahraničí, vědeckých zasedáních i publikování dosažených výsledků. Tyto práce budou představovat výstupy projektu a ve spolupráci zainteresovaných institucí se počítá i s jejich zveřejněním.

Součástí projektu se již tradičně staly také plánované semináře konané v rámci doktorského studia na Ústavu archeologie a muzeologie FF MU, a to za spoluúčasti doktorandů z Ústavu pro pravěk a ranou dobu dějinnou FF UK v Praze a Katedry archeologie FF ZU v Plzni. Jejich účelem je především výměna zkušeností, konzultace a informace o stavu přípravy disertačních prací jednotlivých doktorandů, diskuse o přednášené problematice, ale též navázání osobních kontaktů. Tyto semináře se konaly v úzké spolupráci s AÚ FPFF SU, ÚPRAV FF UK, Katedry archeologie FF ZU v Plzni i dalších institucí.

Právě referáty přednesené na seminářích, informující o dosaženém stupni zpracování zadaných témat doktorských disertací, jsou obsahem předkládaného sborníku, jehož vydání je taktéž plánovanou součástí doktorského projektu. *Supplementum II. Moravskoslezská škola archeologických doktorských studií. Seminář 2* tak doplňuje řadu vydávaných, úspěšně obhájených a vysoce odborně hodnocených doktorských disertací *Dissertationes archaeologicae Brunenses / Pragensesque (Jan Klápště et Zdeněk Měřinský curantibus editae)*. Celkem třináct předkládaných příspěvků řeší jednak teoretické otázky, ale také prezentuje výsledky materiálových studií. Z chronologického hlediska jsou tyto práce zaměřeny hlavně k období paleolitu, neolitu, době halštatské, ranému i vrcholnému středověku a také novověku, dále pak na oblasti etnologie, dějin uměleckého řemesla, muzeologie, petroarcheologie a antropologie. Samotný obsah sborníku je velmi pestrý a prakticky zachycuje celý vývoj od pravěku po vrcholný středověk. Nalezneme zde analýzu sídelních stratigrafií mladopaleolitických lovců v oblasti Brněnska a Vyškova (Ondřej Mlejnek), poznatky o neolitu na území Zemplína (Mária Attresová), rozbor výzdoby keramiky ze sídliště kultury s moravskou malovanou keramikou ve Znojmě-Novosadech (Zdeněk Hájek). Další článek se týká poznání halštatského osídlení Chrudimska (Miroslav Novák) a stejnému období je věnována také studie o otázce horákovské „expanze“ do oblasti lužických popelnicových polí (Zuzana Holubová). Další zařazená archeologická práce se

zabývá velkomoravskou keramikou z jižního předhradí Pohanska u Břeclavi (Lucie Pokorná) a v článku výstižně nazvaném „Jsem znamením lásky, neodhazuj mě“ je sledována symbolika středověkého šperku (Věra Šlancarová). Další dva příspěvky, tentokrát s etnologickou tematikou, se věnují problematice vesnického domu na Hané (Martin Novotný) a závěrečné fázi pilníkářské rukodělné produkce v obci Křižánky na česko-moravském pomezí (Václav Michalička). Muzeologickou tematiku potom reprezentuje úvaha o archeologické expozici jako prostředku komunikace (Jan Dolák). Nadto sborník obsahuje také materiály spolupracujících oborů přírodních věd, a to přehled mineralogických metod použitelných pro studium provenience štípané křišťálové industrie (Martin Kontár), srovnání petrografické a geochemické charakteristiky obsidiánových surovin v Turecku a samotných artefaktů z Tell Arbid Abyad v Sýrii (Radka Drápalová a Antonín Přichystal) a studii o asymetrii kostí horní končetiny u jedince z Pohanska u Břeclavi (Kateřina Konášová, Eva Drozdová a Václav Smrčka). Všechny příspěvky zařazené do sborníku oponovali a k tisku doporučili školitelé příslušných doktorandů, což zaručuje jejich vysokou odbornou úroveň a jistě se stanou přínosem pro další archeologické, etnologické, petroarcheologické i antropologické bádání.

Zdeněk Měřinský

ZUM GELEIT

Nachdem im Jahr 2008 der erste Band der Reihe *Dissertationes Archaeologicae Brunensis/Pragensesque, Supplementum I* herausgegeben wurde, erscheint jetzt ein weiterer Band mit Beiträgen von Doktoranden aus dem Fachbereich Archäologie und weiteren angrenzenden Disziplinen. Das Institut für Archäologie und Museumskunde der Philosophischen Fakultät der Masaryk-Universität in Brno hatte bereits in den Jahren 2006–2008 die Leitung des Projekts GA ČR 404/05/H527 inne (Mährisch-schlesische Schule für Doktoranden-Studien des Fachbereichs Archäologie), und zwar unter Beteiligung weiterer akademischer Forschungs-, Lehr-, Bildungs- und Ausbildungseinrichtungen, namentlich dem Institut für Anthropologie der Naturwissenschaftlichen Fakultät der Masaryk-Universität (Prof. PhDr. Josef Unger, Csc.) und seit 2008 auch das Institut für Experimentalbiologie derselben Fakultät (Doz. Eva Drozdová, Ph.D.). In der Rolle als Mitprojekträger haben sich die Experten des Instituts für Archäologie der Tschechischen Akademie der Wissenschaften Brno (Doz. PhDr. Pavel Kouřil, CSc. und Doz. PhDr. Jaroslav Tejral, DrSc.) und des Instituts für Archäologie der Philosophisch-naturwissenschaftlichen Fakultät der Schlesischen Universität in Opava (Doz. PhDr. Vratislav Janák, CSc. und Prof. PhDr. Stanislav Stuchlík, CSc.) dem Förderprojekt angeschlossen.

Mit den gleichen externen Mitarbeitern knüpfte 2009 die Mährisch-schlesische Schule für archäologische Doktoranden-Studien II an das Projekt an (GA ČR 404/09/H020). Neben den Hochschullehrern des Instituts für Archäologie und Museumskunde der Philosophischen Fakultät der Masaryk-Universität sind im Rahmen der Masaryk-Universität auch die Experten des Instituts für Geologie (Prof. RNDr. Antonín Přichystal, CSc. et DSc), des Instituts für Experimentalbiologie (Doz. RNDr. Eva Drozdová, Ph.D.) der Naturwissenschaftlichen Fakultät und des Instituts für europäische Ethnologie (PhDr. Miroslav Válka, Ph.D.) der Philosophischen Fakultät als Betreuer in das Projekt eingebunden.

Hauptziel und Kernpunkt des gesamten Projekts ist die Bündelung der Forschungs- und Lehrkapazitäten der interdisziplinären Erforschung der Geschichte Mährens und Schlesiens von der frühesten Urzeit bis zum späten Mittelalter sowie der weiter gefassten mitteleuropäischen Zusammenhänge, und zwar im Rahmen eines Doktorandenstudiums und dessen Orientierung auf die Schlüsselprobleme in der historischen und gesellschaftlichen Entwicklung. Ergebnis dessen ist auch eine bessere Organisation des Doktorandenstudiums, eine Steigerung seiner Qualität durch Einbindung von Experten aus den jeweils betroffenen Institutionen und eine Auswahl geeigneter und notwendiger Dissertationsthemen.

Zwecks Gewährleistung der besten Studienqualität haben sich alle drei mährischen und schlesischen Institutionen in diesem Projekt zusammengeschlossen, an denen Bachelor-, Magister- und Promotionsstudiengänge für Archäologie, Ethnologie, Geologie und Anthropologie akkreditiert sind sowie

über die entsprechend qualifizierten Lehrkräfte verfügen. Das Projekt ist auch dahingehend ausgerichtet, die Motivation der Doktoranden während ihres Studiums und bei der Ausarbeitung der jeweiligen Themen zu steigern. Sein Ziel ist demnach eine Festigung und Entfaltung der bisherigen Zusammenarbeit hinsichtlich der Ausbildung der Doktoranden, wozu führende universitäre Fachleute und Experten der Tschechischen Akademie der Wissenschaften herangezogen werden. Das ermöglicht einerseits eine Qualitätssteigerung der wissenschaftlichen Ausbildung, andererseits aber auch ein breiteres Spektrum der bearbeiteten Themen und die Anbindung an die Praxis. Die Notwendigkeit dieses Fördervorhabens lässt sich ausdrücklich mit der gesellschaftlichen Nachfrage begründen, die eine schnelle Auswertung und Veröffentlichung der aus den Arbeiten im Gelände gewonnenen Erkenntnisse fordert. Dieses Konzept erweist sich für die weitere Entwicklung des Faches, bzw. auch dahingehend als sehr wünschenswert und perspektiveträchtig, künftige Wissenschaftler an die Schlüsselthemen und im Rahmen der weiteren Forschung an notwendige und geeignete Themen heranzuführen.

In das Projekt wurden Doktoranden aus dem 1.–4. Studienjahr des postgradualen Präsenzstudiengangs aufgenommen, das Team wird noch ergänzt von Studenten, die eine kombinierte Studienform belegen. Die Art und Weise, wie die Intentionen dieses Promotionsprojekts erfüllt werden können, ergibt sich in beträchtlichem Maße aus den vom Fachrat, der Fachkommission und den Betreuern genehmigten Studienplänen der jeweiligen Doktoranden (Prüfungen in Sprachen, in Philosophie, Methodik und jeweiligem Spezialgebiet, spezialisierte Fachseminare, Abfassung und Verteidigung der Dissertation, darüber hinaus werden den Doktoranden pädagogische und wissenschaftlich-organisatorische Aufgaben übertragen). Das Projektkonzept sieht eine Qualitätssteigerung der theoretischen Vorbereitung der Doktoranden vor, ebenso ihre gemeinsame Informiertheit, eine Erstattung der Kosten für die erforderlichen Forschungsreisen bzgl. der kompletten Heuristik, für die Wahrnehmung von Auslandspraktika, die Teilnahme an wissenschaftlichen Tagungen und die Veröffentlichung der erzielten Ergebnisse. Diese Arbeiten werden die Outputs des gesamten Projekts bilden, mit deren Veröffentlichung in Zusammenarbeit mit den betroffenen Institutionen auch gerechnet wird.

Traditionelle Projektbestandteile sind bereits im Rahmen des Promotionsstudiums am Institut für Archäologie und Museumskunde der Philosophischen Fakultät der Masaryk-Universität veranstaltete Seminare, und zwar unter Beteiligung von Doktoranden des Instituts für Vor- und Frühgeschichte der Philosophischen Fakultät der Karls-Universität in Prag und des Lehrstuhls für Archäologie der Philosophischen Fakultät der Westböhmischen Universität in Pilsen. Ihr Ziel ist vor allem ein Erfahrungsaustausch, Besprechungen und ein Informationsaustausch über den Stand der Dissertationen der einzelnen Doktoranden, Diskussionen über die vorgetragene Problematik, aber

auch das Knüpfen von persönlichen Kontakten. Diese Seminare wurden in enger Zusammenarbeit mit dem Institut für Archäologie der Philosophisch-naturwissenschaftlichen Fakultät der Schlesischen Universität, dem Institut für Vor- und Frühgeschichte der Philosophischen Fakultät der Karls-Universität, dem Lehrstuhl für Archäologie der Philosophischen Fakultät der Westböhmischen Universität und weiteren Institutionen veranstaltet.

Speziell die in den Seminaren vorgetragenen und über den jeweils erzielten Ausarbeitungsgrad der vergebenen Dissertationsthemen informierenden Referate bilden den Inhalt des hier vorgelegten Sammelbandes, dessen Herausgabe ebenfalls geplanter Bestandteil des gesamten Promotionsprojektes ist. *Supplementum II, Mährisch-schlesische Schule für archäologische Doktoranden-Studien, Seminar 2* ergänzt somit die Reihe der erfolgreich verteidigten und fachlich hoch eingestuften Dissertationen *Dissertationes archaeologicae Brunenses/Pragensisque (Jan Klápště et Zdeněk Měřínský curantibus editae)*. Die insgesamt dreizehn hier vorgelegten Beiträge befassen sich einerseits mit theoretischen Fragen, präsentieren andererseits aber auch die Ergebnisse von Materialstudien. Aus chronologischer Sicht sind diese Arbeiten hauptsächlich auf das Paläolithikum, das Neolithikum, die Hallstattzeit, das Früh- und Hochmittelalter, aber auch auf die Neuzeit ausgerichtet, ferner stammen sie dann aus den Gebieten der Ethnologie, der Kunstgeschichte und des Kunsthandwerks, der Museumskunde, der Archäopetrographie und der Anthropologie. Der Inhalt des Sammelbandes selbst ist sehr bunt und erfasst praktisch die gesamte Entwicklung von der Urzeit bis zum Hochmittelalter. Wir finden hier eine Analyse der Siedlungsstrategien der jungpaläolithischen Jäger in den Regionen Brünn und Vyškov (Ondřej Mlejnek), Erkenntnisse über das Neolithikum im Gebiet Zemplín (Mária Attresová), eine Analyse der Verzierungen auf Keramik aus der Siedlung der Kultur mit mährischer bemalter Keramik in Znojmo-Novosady (Zdeněk Hájek), ein Beitrag betrifft Erkenntnisse über die hallstattzeitliche Besiedelung der Region Chrudim (Miroslav Novák), und demselben Zeitraum ist auch eine Studie gewidmet, die sich mit der Frage der Horakower „Expansion“ in das Gebiet der Lausitzer Urnenfelder auseinandersetzt (Zuzana Holubová). Eine weitere in den Band aufgenommene archäologische Arbeit beschäftigt sich mit großmährischer Keramik aus der Südlichen Vorburg von Břeclav-Pohansko (Lucie Pokorná), und in dem Beitrag mit dem treffenden Titel „Ich bin ein Zeichen der Liebe, verwerfe mich nicht“ wird die Symbolik mittelalterlichen Schmucks untersucht (Věra Šlancarová). Weitere zwei Beiträge haben eine ethnologische Thematik und widmen sich der Problematik der hannakischen Dorfarchitektur (Martin Novotný) und der Schlussphase des Handwerks der Feilenhauerei in der Gemeinde Křížánky an der böhmisch-mährischen Grenze (Václav Michalička). Die Thematik der Museumskunde repräsentieren dann Überlegungen über die archäologische Exposition als Kommunikationsmittel. Zum Abschluss enthält der Sammelband auch Materialien aus angrenzenden naturwissenschaftlichen Disziplinen, und zwar eine Übersicht mineralogischer Methoden, die für die Untersuchung der Herkunft gespaltener Kristallindustrie herangezogen werden können (Martin Kontár), einen Vergleich der petrographischen geochemischen Charakteristika der Obsidianquellen in der Türkei und von Obsidianartefakten aus Tell Arbid Abyad in

Syrien (Radka Drápalová a Antonín Přichystal) sowie die Studie über eine Asymmetrie der oberen Extremitätenknochen bei einem Individuum aus Břeclav-Pohansko (Kateřina Konášová, Eva Drozdová a Václav Smrčka). Alle in den Sammelband aufgenommenen Beiträge wurden von den Betreuern der jeweiligen Doktoranden kritisch begutachtet und für den Druck empfohlen, was ihr hohes fachliches Niveau garantiert. Für die weitere archäologische, ethnologische, archäopetrographische und anthropologische Forschung werden die hier vorgestellten Beiträge sicherlich einen Gewinn darstellen.

Zdeněk Měřínský

SEZNAM AUTORŮ

Mgr. Mária Attresová, Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova v Praze, Celetná 20, 116 36 Praha 1

doc. RNDr. Eva Drozdová, Ph.D., Ústav experimentální biologie, Laboratoř molekulární a biologické antropologie, Přírodovědecká fakulta, Masarykova univerzita, Kotlářská 267/2, 611 37 Brno

PhDr. Jan Dolák, Katedra UNESCO pro muzeologii a světové dědictví, Ústav archeologie a muzeologie, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, Arna Nováka 1, 602 00 Brno

Mgr. Radka Drápalová, Ústav geologických věd, Přírodovědecká fakulta, Masarykova univerzita, Kotlářská 267/2, 611 37 Brno

Mgr. Zuzana Holubová, Muzeum města Brna, Špilberk 1, 662 24 Brno

Mgr. Zdeněk Hájek, Ústav archeologie a muzeologie, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, Arna Nováka 1, 602 00 Brno

Mgr. Kateřina Konášová, Anatomický ústav, Lékařská fakulta, Masarykova univerzita, Kamenice 3, 625 00 Brno

Mgr. Martin Kontár, Ústav geologických věd, Přírodovědecká fakulta, Masarykova univerzita, Kotlářská 267/2, 611 37 Brno

Mgr. Václav Michalička, Ústav Evropské etnologie, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, Arna Nováka 1, 602 00 Brno

Mgr. Ondřej Mlejnek, Ústav archeologie a muzeologie, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, Arna Nováka 1, 602 00 Brno

PhDr. Miroslav Novák, Muzeum východních Čech v Hradci Králové, Eliščíno nábřeží 465, 500 01 Hradec Králové

Mgr. Martin Novotný, Národní ústav lidové kultury, Zámek 672, 696 62 Strážnice

Mgr. Lucie Pokorná, Ústav archeologie a muzeologie, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, Arna Nováka 1, 602 00 Brno

prof. RNDr. Antonín Přichystal, DSc., Ústav geologických věd, Přírodovědecká fakulta, Masarykova univerzita, Kotlářská 267/2, 611 37 Brno

doc. MUDr. Václav Smrčka, CSc., Ústav dějin lékařství a cizích jazyků, 1. lékařská fakulta, Univerzita Karlova v Praze, Karlovo nám. 40, 128 00 Praha 2

Mgr. Věra Šlancarová, Ústav archeologie a muzeologie, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, Arna Nováka 1, 602 00 Brno

VÝVOJ NA ÚZEMÍ ZEMPLÍNA V ZÁVERE NEOLITU

Mária Attresová

Abstrakt:

Súčasný stav poznatkov o danej problematike je aj po uplynutí mnohých rokov od objavenia sa jednotlivých lokalít stále torzovitý. Príspevok sa zaoberá súhrnným prehľadom chronologických záverov jednotlivých bádateľov, ktorí reagovali na neskoroneolitický vývoj na Zemplíne. Súčasťou práce, ktorá bola prezentovaná na doktorandskom seminári, je prehodnotenie dostupného keramického materiálu vybraných zemplínskych lokalít. Keďže časť predstavených výsledkov je už pre iné publikácie odovzdaná do tlače, v tomto príspevku sme sa zamerali na teoretickú rovinu týkajúcu sa súčasného stavu chronologického zaradenia vybraných lokalít: Zemplín-Rétrejáró, Ižkovce, Veľké Raškovce a Malé Raškovce.

Kľúčové slová:

východné Slovensko – neskorý neolit – chronológia – Zemplín-Rétrejáró – Veľké Raškovce – Ižkovce – Malé Raškovce

Abstract:

Development in the Zemplín region in the late Neolithic
The current state of knowledge of late Neolithic Zemplín remains fragmentary, despite the relatively long period that has passed since the discovery of the locations. This contribution provides a comprehensive overview of the chronological conclusions reached by various researchers into late-Neolithic development in the Zemplín region. Previously presented at a postgraduate seminar, the article includes a reassessment of available ceramic material from selected Zemplín locations. As some of the results have been submitted for publication elsewhere, this contribution concentrates on the theoretical level, focusing on the current state of chronological classification for the following locations: Zemplín-Rétrejáró, Ižkovce, Veľké Raškovce and Malé Raškovce.

Key words:

Eastern Slovakia – late Neolithic – chronology – Zemplín-Rétrejáró – Veľké Raškovce – Ižkovce – Malé Raškovce

Úvod

Územie východného Slovenska v období neskoroneolitického vývoja je stále v procese skúmania a snáh o presnejšie definovanie chronologických i priestorových súvislostí. Súčasný stav poznatkov o danej problematike sa opierajú o výsledky starších výskumov, prevažne záchranného, prípadne zberového charakteru. Dnešný stav bádania vychádza z materiálnej náplne známej z nasledujúcich lokalít: 1. Ižkovce (J. Vizdal 1986a; M. Vizdal 1986; 1994; 1998), 2. Veľké Raškovce (J. Vizdal 1973; 1973a; 1986b), 3. Malé Raškovce (M. Vizdal 1994; 1998), 4. Čičarovce B (J. Vizdal 1978; 1980), Čičarovce A (M. Vizdal 1987; 1993; 1994, 1998), 5. Zemplín-Rétrejáró (Andel 1955), 6. Oborín (J. Vizdal 1961; 1962; 1970; Šiška 1968), 7. Hrčel' (Kaminská 1984; 1987; Kaminská-Pelisiak 1991), 8. Egřeš

(Gašaj 1981; Šiška 1968), 9. Tibava (Šiška 1968) – (Obr. 1). Cieľom dizertačnej práce je nanovo prehodnotiť dostupný keramický materiál z týchto lokalít, keďže nedisponujeme výsledkami z nových výskumov, a dať ich do komparácie s novozískanými poznatkami z príslušných území Maďarska a Poľska. V tomto príspevku sme sa zamerali na teoretickú rovinu týkajúcu sa súčasného pohľadu na chronologické zaradenie vybraných lokalít: Zemplín-Rétrejáró, Ižkovce, Veľké Raškovce a Malé Raškovce.

Súčasný prehľad chronologického usporiadania vybraných zemplínskych lokalít

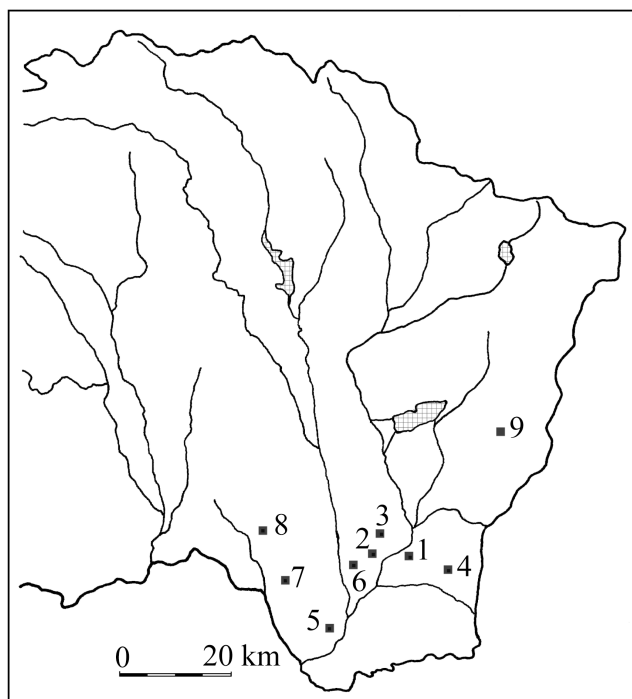
Zemplín-Rétrejáró

Jednou z prvých lokalít, ktorá bola svojou charakteristickou výzdobou na keramike priradená ku klasickej potiskej kultúre, je lokalita Zemplín-Rétrejáró (Andel 1955, 147; Novotný 1958, 22; Točík-Lichardus 1966, 10; Pavúk-Šiška 1980, 147). Jej presné chronologické zaradenie dodnes naráža na odlišné názory autorov.

Najaktuálnejší prehľad k danej téme prináša štúdia J. Pavúka, ktorá z pohľadu najnovších poznatkov poukazuje na viaceré otázky potrebné k riešeniu (viac k tomu Pavúk 2007). Jeho predchádzajúce pozorovania viedli k nasledujúcim záverom (Pavúk 1994, 204; 1996, 125–126). V prechodnej lengyelskej fáze Santovka sa objavujú ušká s malými bradavkovitými výčnelkami. Mali by byť spojovacím prvkom medzi lengyelskou a malickou kultúrou. Zároveň sa dozvedáme, že takéto bradavkovité výčnelky na zobákovitých uškách by mali byť podľa informácie S. Šišku prítomné aj na lokalite Zemplín. Rovnako sú prítomné aj v Čičarovciach (Vizdal 1980, LXVII: 1–6, 8). Ďalšou z podobností týchto dvoch nálezísk je aj prítomnosť rytej potiskej keramiky typu Zemplín, ktorej chronologická príslušnosť ostáva naďalej nejasná (Pavúk 2007, 271–272). Vo svojej chronologickej tabuľke k štúdiu Epilengyel/Lengyel IV umiestňuje J. Pavúk (2000, Tabelle 1) lokalitu Zemplín na rozhranie medzi stupňami Lengyel I a fázou Santovka, prípadne na počiatok fázy Santovka (Tab. 3; Pavúk 2004, Abb. 5; 2007, Abb. 8).

Pri publikovaní nových nálezov z Čičaroviec II (Čičarovce A) videl M. Vizdal (1993, 53) podobnosť keramického materiálu z tejto lokality s lokalitou Zemplín-Rétrejáró. Svoje závery k strednému a neskorému neolitu na východnom Slovensku zhrnul aj vo svojom chronologickom prehľade (M. Vizdal 1998, Tabela 1). Uvádza, že časť materiálu zo Zemplína korešponduje s materiálom skupiny Ižkovce (Tamtiež, 93). Lokalitu Zemplín, mladšiu ako skupinu Ižkovce a zároveň chronologicky paralelnú s lokalitou Čičarovce A, radí na počiatok vzniku potiskej kultúry (Tab. 2).

Autori J. Lichardus a M. Lichardus-Itten (1997, 171–173) vo svojej štúdiu zameranej na lokalitu Čičarovce delia neskorý

Obr. 1. Situovanie lokalít východného Slovenska zo záveru neolitu: 1. Ižkovce; 2. Veľké Raškovce; 3. Malé Raškovce; 4. Čičarovce; 5. Zemplín-Rétrejáró; 6. Oborín; 7. Hrčel'; 8. Egreš'; 9. Tibava.

Abb. 1. Lage der Fundstellen vom Ende des Neolithikums in der Ostslowakei: 1. Ižkovce; 2. Veľké Raškovce; 3. Malé Raškovce; 4. Čičarovce; 5. Zemplín-Rétrejáró; 6. Oborín; 7. Hrčel'; 8. Egreš'; 9. Tibava.

neolit východného Slovenska do piatich časových horizontov. Vytvárajú horizonty: predpotiský, „Vor-Theiss“, charakterizovaný neskorou východnou lineárnou a bukovo-horskou keramikou, a protopotiský, „Proto-Theiss“, ktorý je pokračovaním horizontu Vor-Theiss s prvkami typu Szilmeg a maľovanej keramiky typu Raškovce. Ich päťčlenné triedenie samotného neskorého neolitu (Ia, Ib, II, IIIa, IIIb) začína zaradením lokality Zemplín do prvého stupňa Ia, ktorý patrí potisko-herpálvskej kultúre, čiže na začiatok stupňov Theiss II, Lengyel I, a na začiatok kultúry vypichovanej (Stk IVa) a Samborzec-Opatów. Predchádza mu horizont „Vor-Theiss“ (Tab. 1). Keramický materiál zo Zemplína spájajú s lokalitami Hnojné, Veľké Raškovce a Ižkovce, ktoré radia do obdobia pred objavením sa bielej a červeno maľovanej keramiky typu Csöszhalom-Oborín I (Tamtiež, 166).

Spomeňme ešte poznatok S. Šišku (1968, 62–64), ktorý lokalitu Zemplín hodnotí nie ako reprezentanta najstaršej fázy potiskej kultúry, ale skôr klasickej, už vo svojom rýdzom prejave.

N. Kalicz (1994, 265) považuje Zemplín-Rétrejáró, spolu s Čičarovcami a ďalšími maďarskými lokalitami, za reprezentanta včasnej klasickej fázy potiskej kultúry. K jeho triedeniu sa ešte vrátíme. Nateraz len zdôrazníme, že objavenie sa potiskej kultúry v týchto oblastiach chápe ako výsledok nejasnej expanzie, pretože tu nezachytávame raný stupeň potiskej kultúry, ale až počiatok klasickej fázy.

Vo svetle najnovších výsledkov z lokality Polgár-Csöszhalom doplníme informáciu k modelovej chronológii maďarských autorov (Raczky–Domboróczki–Hajdú 2007, Fig.

10), kedy lokalitu Zemplín spoločne s Čičarovcami I (mysliac pravdepodobne Čičarovce A), priradujú na počiatok prvého stupňa vývoja tejto lokality (tell aj horizontálne sídlisko Polgár-Csöszhalom I) – (Tab. 5).

Záverom možno konštatovať, že vo svojich pokusoch zaradiť lokalitu Zemplín do chronologického rámca sa zhodujú názory J. Pavúka a M. Vizdala (neberieme do úvahy ich širšie chronologické radenie ostatných stupňov). V ich triedení predchádza lokalite Zemplín nálezisko v Ižkovciach, ktoré sa tu ukazuje ako najstaršie. J. Lichardus, M. Lichardus-Itten, ako aj P. Raczky so spoluautormi považujú Zemplín za chronologicky najstarší, po ktorom nasledujú nálezy z Ižkoviec.

Ižkovce

Z hľadiska chronologického zaradenia sa lokalite v Ižkovciach (J. Vizdal 1986a; M. Vizdal 1986; 1998) venovalo viacero pozornosti. Jej objavenie znamenalo ďalší prínos nielen kvôli výskytu vypichovanej keramiky, ktorá bola v tom čase známa už aj na lokalite vo Veľkých Raškovciach (Vizdal 1973), ale hlavne kvôli prítomnosti nového výzdobného prvku, jemej, trojnásobne rytej špirály, motívu známeho z lengyelských nálezísk. Práve kvôli tomuto javu sa začalo uvažovať o možnostiach šírenia sa lengyelskej kultúry smerom ďalej na východ. Najbližšie analógie k tejto keramike boli J. Vizdalom (1986a) nájdené vo Svodíne, v Nitrianskom Hrádku, v Aszóde a v Samborzci; keramiku z tejto lokality definoval ako severopotiskú starolengyelskú skupinu Ižkovce, ktorá svojou keramickou náplňou chronologicky patrí pred Veľké Raškovce, prípadne aj Zemplín (Tamtiež, 311–312). V súlade s tým dáva M. Vizdal (1998, 92, 94) skupinu Ižkovce za reprezentanta vykrystalizovanej fázy potiskej kultúry a kultúry s vypichovanou keramikou, pripomínajúcu stupeň Lengyel I. Vo svojej chronologickej tabuľke (Tab. 2; M. Vizdal 1998, Tabela 1) umiestňuje skupinu Ižkovce po tzv. postbukovohorskom zemplínskom type Malé Raškovce a pred lokality Zemplín a Čičarovce A.

J. Pavúk (Tab. 3; Pavúk 2000, Tabelle 1) považuje lokalitu Ižkovce za chronologicky staršiu ako Zemplín-Rétrejáró, ale zároveň mladšiu ako zásah kultúry Malice. Prvotne považoval lokalitu Ižkovce za doklad šírenia sa lengyelskej kultúry (z oblasti Aszódu, Svodína a Kolár) východným smerom do Potisia, na bývalé územie bukovo-horskej kultúry (Pavúk 1996, 120). Aktuálne však vylučuje tento priamy zásah lengyelskej kultúry (Pavúk 2007, 265), pretože sprievodným keramickým tvarom k rytej špirálovitej výzdobe, aká sa našla v Ižkovciach, je typický lengyelský pohár, a ten v Ižkovciach chýba. Taktiež uvádza, že ani na neďalekom plochom sídlisku v Polgár-Csöszhalome sa bežne takéto lengyelské poháre nevyskytujú, sú tam iba importom. Nálezisko Ižkovce navrhuje ďalej podrobne skúmať, a to najmä v súvislosti so sídliskom v Polgár-Csöszhalome. Nateraz sa javí ako samostatná kultúrna jednotka v rámci severného Potisia (Tamtiež, 265).

Z pohľadu vypichovanej keramiky hodnotí východoslovenské nálezy M. Zápotocká (2004). Materiál s vypichovanou výzdobou z Ižkoviec datuje do mladšieho stupňa fázy IVb (mysliac pravdepodobne mladší stupeň IVa, ako je znázornené aj na súvisiacej tabuľke v článku – pozn. autorky) kultúry s vypichovanou keramikou (Tab. 4). Spolu s lokalitou Veľké Raškovce by teda mali Ižkovce reprezentovať rozhranie medzi stupňami IVa a IVb. Súbežnosť lokality Ižkovce so skupinou

Tab. 1. Chronologický vývoj pre záver neolitu (podľa Lichardus–Lichardus-Itten 1997, upravené).

Tab. 1. Chronologische Entwicklung für das Ende des Neolithikums (nach Lichardus–Lichardus-Itten 1997, modifiziert).

CHRONOLÓGIA:					
Südwest. Slowakei		Ost-Slowakei	Süd-Ungarn	Böhmen	Kleinpolen
Pavúk:	Točík/Lichardus/Vladár:				
Phase MORAVANY	TOPOEČANY-SZOB	PROTO-TISZAPOLG./ IIIb	THEISS III	STK V	PLESZÓW
LENGYEL II	LENGYEL III	ČIČAROVCE/SN IIIa		STK IVb	
Phase SANTOVKA	LENGYEL II	V. RAŠKOVCE/SN II			MALICE
		IŽKOVCE/SN Ib	THEISS II		
LENGYEL I	LENGYEL I			STK IVa	
		ZEMPLÍN/SN Ia			SAMBORZEC- OPATÓW
PROTO- LENGYEL	LUŽIANKY	PROTO-THEISS	THEISS I	STK III	STK III
				II	
PRE-LENGYEL	VOR-LENGYEL	VOR-THEISS		STK I-Šárka	VOR- LENGYEL

Samborzec-Opatów by podľa jej názoru mohol dokladať nálež hrnca s vydutým golierom pod okrajom (Tamtiež, 44).

Podobne definovali Ižkovce aj autori J. Lichardus a M. Lichardus-Itten (1997). Vo svojom päťstupňovom triedení pre neskorý neolit radia Ižkovce do druhého neskoroneolitického stupňa Ib (Tab. 1), ktorý charakterizuje potiská rytá a herpályska čiernomaľovaná keramika. V tom čase, ako uvádzajú, by mali prichádzať z oblasti Malopoľska na územie východného Slovenska prvé vplyvy lengyelskej (Lengyel I) a vypichovanej (stupeň IVa) keramiky (Tamtiež, 172). Avšak, ako zdôrazňuje M. Zápotocká (2004, 43), dnes už nemožno súhlasiť s názorom o šírení sa lengyelskej kultúry na územie východného Slovenska z Malopoľska, pretože je tam zastúpená iba importmi lengyelskej keramiky.

V súvislosti s novými výskumami na lokalite Polgár-Csöszhalom je potrebné spomenúť nálež zoomorfnej pokrievky (Raczky et al. 2002, 843, fig. 9:6), ktorá má presné analógie práve v Ižkovciach (Pavúk 2007, 266, Obr. 3; Vizdal 1986a, Abb. 3:1). P. Raczky (1992, 85) sledoval v Polgár-Csöszhalome, v Ižkovciach i na ďalších maďarských lokalitách (Monosbél, Hernádcece, Gönc) zásah lengyelskej kultúry do Potisia. Ižkovce sú datované na úroveň fázy Polgár-Csöszhalom I (Raczky–Dómboroczki–Hajdú 2007, Fig. 10) – (Tab. 5).

Zmeny v neskoroneolitickom vývoji pre horné Potisie klasifikuje N. Kalicz (1994), ktorý vytvára päť vývojových fáz. Prvú fázu nazýva včasnou klasickou fázou potiskej kultúry a okrem iných maďarských nálezísk tam zaradil už vyššie spomenutý Zemplín spolu s Čičarovcami. Druhú fázu reprezentuje lengyelská kultúra vo svojom stupni Lengyel Ia, kam patrí i lokalita Ižkovce. Pri treťom stupni vytvára kultúru Raškovce-Lengyel, kam umiestňuje lokalitu Veľké Raškovce. Štvrtú fázu nazýva Csöszhalom-Čičarovce, typ herpályskej kultúry, kam patria Čičarovce. Poslednou fázou je proto-tiszapolgárska fáza s lokalitami Egřeš, Hrčeľ, Lúčky, Žbince, Oborín, Tibava a Veľké Raškovce. Ako sme už uviedli vyššie, podľa N. Kalicza

patrí lokalita Ižkovce lengyelskej kultúre, stupňa Lengyel Ia. Domnieva sa, že lokalita Ižkovce nepredstavuje izolované nálezisko lengyelskej kultúry vo východnej oblasti, ale spolu s ďalšími maďarskými lokalitami (Mónosbél, Meszes, Hernádcece, Gönc) by mohli vytvárať reťaz lokalít, ktoré nejakým spôsobom patria do okruhu karpatskej lengyelskej kultúry, čo by mohli v budúcnosti podporiť aj nové výskumy na strednom Slovensku a v severomaďarskom Stredohorí (Tamtiež, 266–267). Ižkovce hodnotí ako lokalitu, kde došlo k zlúčeniu viacerých kultúr, a to nielen lengyelskej, ale aj kultúry s vypichovanou keramikou prenikajúcou zo severu a potiskej z juhu (Tamtiež, 268).

Z pohľadu poľských bádateľov je lokalita Ižkovce hodnotená ako nálezisko s keramickým materiálom podobným skupine Samborzec-Opatów (Kaczanowska–Kozłowski 2006, 25; Kaczanowska–Kozłowski 1994, 96; Kamińska–Kozłowski 1990, 24). Prevláda názor, že práve z Ižkoviec, ako aj z novo skúmanej lokality v Polgár-Csöszhalome, sa mohli šíriť lengyelské a potiské prvky smerom do Malopoľska, práve do skupiny Samborzec-Opatów (Kaczanowska–Kozłowski 2006, 34; Kozłowski 2004, 17–18). Pôvodný názor o šírení lengyelskej kultúry do Malopoľska z oblasti Moravy severnou cestou, cez horné Povislíe, sa už dnes vidí ako neopodstatnený (Kozłowski 2004, 18).

Pri chronologickom zaradení Ižkoviec do rámca neskoroneolitického vývoja sa názory bádateľov približne zhodujú. Viac odlišností možno sledovať pri celkovom pohľade na pôsobenie z/do ostatných kultúr, ako napríklad šírenie sa lengyelských vplyvov do tohto východného prostredia.

Veľké Raškovce

Objavenie sa vypichovanej keramiky v priestoroch východného Slovenska na lokalite vo Veľkých Raškovciach (Vizdal 1973; 1973a; 1986b) bolo prínosom pre poznanie šírenia sa nových vplyvov z územia Malopoľska. Charakter vypichovanej výzdoby bol J. Vizdalom (1973a, 99) rámcovo zaradený do III., ale najmä do IV. fázy kultúry s vypichovanou keramikou.

KULTÚRA		MALOPOLSKO	KULTÚRA	VÝCHODOSLOVENSKÁ NÍŽINA
Lengyelská s vypichovanou keramikou		Lengyel III (sk. Pleszow - Modlnica)		Polgár III (tiszapolgárska sk.)
		Lengyel II		Prototiszapolgár
		IV b		Polgár II (sk. Csöszhalom-Oborín)
		Malická kultúra		Polgár I (Čičarovce B)
		IV a		V. Raškovce IV
		Lengyel I (sk. Szamorzecz) Opatów		Zemplín, Čičarovce A
		III - IV a		sk. Ižkovce
		Želiezovská skupina III		III postbukovohorský zemplínsky typ (M. Raškovce)
		Kultúra s lineárnou keramikou II b		Bukovohorská kultúra B AB A
		(neskorá) I a		sk. Raškovce

Tab. 2. Chronologický vývoj v neolite (podľa Vizdal 1998).

Tab. 2. Chronologische Entwicklung im Neolithikum (nach Vizdal 1998).

Keramický inventár zastúpený lengyelskými, potiskými a malickými formami bol neskôr M. Vizdalom (1998, 94–95, Tabela 1) bližšie definovaný a presnejšie zaradený do stupňa IVa kultúry s vypichovanou keramikou.

Medzičasom hodnotilo keramikou z Veľkých Raškoviec viaceru autorov. Aktuálne, z pohľadu vypichovanej výzdoby, definuje túto lokalitu M. Zápotocká (2004a). Vo svojom príspevku o vzťahu českej skupiny kultúry s vypichovanou keramikou k malopoľskej skupine Szamorzecz-Opatów umiestňuje Veľké Raškovce na rozhranie fáz IVa a IVb, ale najmä do stupňa IVb kultúry s vypichovanou keramikou, a zároveň súbežne s existenciou kultúry Malice v Malopolsku (Tab. 4). Veľké Raškovce chronologicky nasledujú po Ižkovciach a Malých Raškovciach a predchádzajú lokalite Oborín (Tamtiež, 44).

Podľa už vyššie uvedeného päťstupňového triedenia autorov J. Lichardusa a M. Lichardus-Ittena (1997), zastupujú Veľké Raškovce II. časový horizont neskorého neolitu. Rovnako ako aj pri Ižkovciach, aj tu (dnes už nesprávne) predpokladali prenikanie lengyelskej keramiky z Malopolska. Lengyelská kultúra tu bola zastúpená vo svojom stupni Lengyel II (použitie triedenie J. Lichardusa, J. Vladára a A. Točíka). Súčasne existovala v Malopolsku neskorá fáza skupiny Szamorzecz-Opatów a na ňu nadväzujúca malická kultúra. V Čechách bola zastúpená kultúra s vypichovanou keramikou v stupni IVb. Rovnako pokračoval

vývoj potiskej a herpálskej kultúry v Potisí (Tab. 1; Lichardus–Lichardus-Itten 1997, 172, Abb. 16, 22). Vo svojej štúdiu uvádzajú: „In dieser Zeit tritt im ostslowakischen Raum erstmals Keramik mit weißer Bemalung auf.“ (Lichardus–Lichardus-Itten 1997, 172; Preklad citácie: „V tom čase sa prvýkrát vyskytla v priestore východného Slovenska bielomaľovaná keramika.“) Avšak biele maľovanie nie je známe na keramike z Veľkých Raškoviec. Poznáme ho až v nasledujúcom stupni z Čičaroviec. Správne poznamenala M. Zápotocká (2004, 44), že vyobrazenie črepov na tabuľke 7 (Lichardus–Lichardus-Itten 1997, Taf. 7) nepochádza z Ižkoviec, ale z Veľkých Raškoviec (J. Vizdal 1986b, obr. 6, 7). Rovnako aj ďalšie vyobrazenie (Tamtiež, Abb. 14) tam nie je z Veľkých Raškoviec, ako uvádzajú, ale z Ižkoviec (J. Vizdal 1986a, Abb. 4).

N. Kaliczom (1994, 268–270, Abb. 1) zavedená kultúra Raškovce-Lengyel zahŕňa okrem lokality Veľké Raškovce aj maďarské lokality Hernádcéce, Gönc, Zalkod a Meszes. Táto novozavedená kultúra, ktorá má mať pôvod v Malopolsku, existuje podľa N. Kalicza súbežne s kultúrou Malice, včasnou fázou klasickej potiskej kultúry a lengyelskou kultúrou (stupne Lengyel Ib až Lengyel II).

Vo svojom príspevku poukazuje J. Pavúk (2007a) na prítomnosť nádoby s prstencovitým vydutím na hrdle vo Veľkých Raškovciach (Tamtiež, Obr. 4:3; J. Vizdal 1986b, obr. 6:2). Tento prvok, považovaný za charakteristický znak skupiny

Tab. 3. Chronológia neskorého neolitu (podľa Pavúk 2000; 2004, upravené).

Tab. 3. Chronologische Entwicklung des Spätneolithikums (nach Pavúk 2000; 2004, modifiziert).

Böhmen	Südwest. Slowakei	West-Ungarn	Nördl. Theissgebiet
STK V	LENGYEL II	LENGYEL II	OBORÍN-CSÖSZHALOM II
	Pečeňady	Z-Mekenye	Zalkod
	Phase	Mórágý	
STK IVb	SANTOVKA	Zengövárkony 3	ČIČAROVCE-CSÖSZHALOM I
	Nitr. Hrádok		Zemplín
	Svodín 2	Zengövárkony 2	Ižkovce Gönc
	B		
STK IVa	LENGYEL I	LENGYEL I	Csöszhalom (Flachsiedl.)
	A		
	Svodín 1	Zengövárkony 1	
			?

Tab. 4. Chronologický vývoj v neolite (podľa Zápotocká 2004, upravené).

Tab. 4. Chronologische Entwicklung im Neolithikum (nach Zápotocká 2004, modifiziert).

Böhmen	Südwest. Slowakei	Ost-Slowakei	Kleinpolen
StK V	Lengyel II	Oborín	Malice
StK IVb	Santovka	Veľké Raškovce	Malice
StK IVa	Lengyel I	Malé Raškovce, Ižkovce	Samborzec-Opatów
StK III		Bükk – Malé Raškovce?	Zseliz – StK III?

Samborzec-Opatów, čiastočne prítomný ešte aj v kultúre Malice (Kaczanowska–Kozłowski 2006, 33), dáva za spojovací článok nasledujúcim kultúrnym jednotkám: kultúre s vypichovanou keramikou vo fáze IVb, skupiny Samborzec-Opatów, nálezom z Veľkých Raškoviec a z plochého sídliska v Polgár-Csöszhalome (Pavúk 2007a, 266–267, Obr. 4). Dnes možno doplniť, že tento typ nádoby je početne zastúpený aj na lokalite v Ižkoviach. Vo Veľkých Raškoviach bolo spolu zachytených 8 zlomkov pochádzajúcich z tohto typu nádob. Poukázaním na výskyt týchto nádob vo Veľkých Raškoviach chce autor upozorniť i na ďalšiu skutočnosť. Skupina Raškovce-Lengyel, zavedená N. Kaliczom (1994, 268–270), by mala byť súčasťou s maďarskými lokalitami Gönc a Zalkod. Avšak práve výskyt nádob s prstencovitým vyduťím vo Veľkých Raškoviach by mohol podľa J. Pavúka (2007a, 265) dokazovať starší charakter tejto lokality. Takisto tento autor nevidí podobnosť keramiky lengyelského rázu zo Zalkodu a Göncu s keramikou vo Veľkých Raškoviach (Tamtiež, 265). Čo sa týka prítomnosti vypichovanej keramiky vo Veľkých Raškoviach, nepovažuje J. Pavúk (1996, 123–124) tieto nálezy za importy z malickej kultúry, ale skôr za doklad prenikania menších skupín tejto kultúry na územie Zemplína.

Výskyt izolovaných nálezov malickej kultúry na východnom Slovensku potvrdzujú i poľskí autori (Kaczanowska–Kamieńska–Kozłowski 1986, 112–114; Kadrow 2006, 64; Kamieńska–Kozłowski 1990, 24). Rovnako prijímajú názor

o prúde menších malických skupín na východné Slovensko (Kaczanowska–Kamieńska–Kozłowski 1986, 112; Pavúk 1996, 123–124), čo sa prejavilo na lokalite vo Veľkých Raškoviach, ktorú považujú za reprezentanta včasnej malickej kultúry. Na inom mieste uvádzajú, že sa tam vyskytuje keramický materiál samborzeckého typu, spolu s potiskou keramikou (Kamieńska–Kozłowski 1990, 24).

Nálezy z Veľkých Raškoviec sú autormi radené raz na úroveň skupiny Samborzec-Opatów, inokedy na úroveň kultúry Malice. Jednotné je definovanie vypichovanej keramiky v rámci stupňa IVa, prípadne IVb. Odlišné sú názory v otázke genézy šírenia sa lengyelskej kultúry do týchto miest.

Malé Raškovce

Posledne skúmaná lokalita v Malých Raškoviach (Vizdal 1994; 1998) prispela svojim keramickým inventárom k rozšíreniu nálezisk s vypichovanou keramikou na Zemplíne. V rámci Ižkoviec a Veľkých Raškoviec by mali Malé Raškovce zaujať najstaršiu fázu kultúry s vypichovanou keramikou, jej III. stupeň (Vizdal 1998, 93–94, Obr. 2:4–6). Autor na lokalite zachytáva doznievajúcu fázu bukovo-horskej kultúry (Tamtiež, Obr. 2:1–3) a skupiny Szakálhát (Tamtiež, Obr. 2:2), čo viedlo k zavedeniu tzv. postbukovo-horského zemplínskeho typu. Zároveň by táto lokalita mala synchronizovať s Protolengyelom na západnom Slovensku (Tab. 2).

B.C.	CHRONOLOGY OF THE LATE NEOLITHIC IN THE TISZA REGION	TISZA CULTURE IN THE MIDDLE ALFÖLD	POLGÁR-CSÓSZHALOM		HERPÁLY	GORZSA	EAST SLOVAKIA	LENGYEL CULTURE	LITTLE POLAND	VINČA
			TELL	HORIZONTAL SETTLEMENT						
4400					LEVEL 5	A	OBORIN II	PHASE MORAVANÝ SZOB VESZPRÉM?		D ₂
4500	PROTO-TISZAPOLGÁR	PROTO-TISZAPOLGÁR	IV	?		B				
4600	LN III	TISZA III	III		LEVEL 6		ČIČAROVCE II OBORIN I	LENGYEL II ZALAVÁR-MEKENYE	PLESZÓW STICHBAND V	
4700			II	II	LEVEL 7	C	VELKÉ RAŠKOVCE	PHASE SANTOVKA MÓRÁGY B1	MALICE STICHBAND IVb	D ₁
4800	LN II	TISZA II	I	I	LEVEL 8	D ₃	IŽKOVCE		OPATÓW	C ₂
4900		TISZA I/II	I	I	LEVEL 9	D ₂		LENGYEL I ASZÓD		
5000	LN I				LEVEL 10	D ₁	ČIČAROVCE I ZEMPLÍN		SAMBORZEC STICHBAND IVa	C ₁
5100	MN	TISZA I	?	?	TISZA I/II		BŰKK III LATEST PAINTED GROUPS	SÉ PROTO LENGYEL SOPOT- BICSKE	STICHBAND III	B ₂
									LINEAR CERAMIC	

Tab. 5. Chronologický vývoj v neolite (podľa Raczky–Domboróczki–Hajdú 2007).

Tab. 5. Chronologische Entwicklung im Neolithikum (nach Raczky–Domboróczki–Hajdú 2007).

Vypichovanú keramikou z Malých Raškoviec klasifikovala i M. Zápotocká (2004). Hoci poukazuje na torzovitú publikovaného materiálu, vysokú hruškovitú nádobu (Vizdal 1998, Obr. 2:6) datuje s rezervou ešte do III. fázy vypichovanej keramiky, ale ďalšie dva publikované zlomky (Tamtiež, Obr. 2:4–5) by priradila skôr do mladšieho stupňa. Vo svojich chronologických záveroch s neistotou umiestňuje vypichovanú keramikou z Malých Raškoviec na koniec III. fázy, skôr však do stupňa IVa, podľa kritérií platných v centrálnej oblasti kultúry s vypichovanou keramikou (Tamtiež, 44).

J. K. Kozłowski (2004, 17–18) sa venuje otázke pôvodu vypichovaného ornamentu v skupine Samborzec-Opatów. Keďže lengyelská kultúra sa do Malopoľska dostáva z Potisia, čiže z východného okruhu lengyelskej kultúry, autor uvažuje aj o možnosti príchodu vypichovaného ornamentu práve touto cestou, a nie cestou severnou. Malé Raškovce, a teda III. fáza vypichovanej keramiky tam zachytená, by mohla podľa neho tento názor podporiť, pretože v Malopoľsku sa tento starší

stupeň v tom čase ešte nevyskytoval. Túto tézu by nepodporil názor M. Zápotockej (2007, 212) o hľadani pôvodu skupiny Samborzec-Opatów a kultúry Malice v centrálnej časti rozšírenia vypichovanej keramiky. Dnes by to mohla podporiť aj informácia o nízkom zastúpení vypichovaním zdobenej keramiky na lokalite v Polgár-Csöszhalome, a v Maďarsku vôbec, z ktorej analógie nachádzame aj na území Malopoľska.

Záver

Zosumarizovaním posledných uverejnených chronologických štúdií zverejnených od viacerých autorov (Lichardus–Lichardus–Itten 1997, Abb. 16, 22; Pavúk 2000, Tabelle 1; 2004, Obr. 5; Raczky–Domboróczki–Hajdú 2007, Fig. 10; Vizdal 1998, Tabela 1; Zápotocká 2004, 44; a ďalší) možno pozorovať, že dochádza k vzájomným odlišnostiam v ich záveroch. Správne chronologické zaradenie zemplínskych lokalít je momentálne závislé na výskumoch v susedných krajinách. Autori sa spoločne zhodujú, že hlavným problémom je nedostatočný

výskum. Pre naše územie je ale potrebné zdôrazniť aj odlišný charakter podložia, ktorý vplýval na vznik osídlenia. Vzájomný kontakt a ovplyvňovanie sa existujúcich kultúr sa odrazil v materiálnej náplni. V súčasnosti prebieha spracovávanie materiálu vybraných lokalít Zemplína dôležitých pre poznanie tejto etapy vývoja. Časť výsledkov získaných pri opätovnom spracovaní keramického materiálu je už pripravená pre tlač (Attresová 2007; v tlači), časť ostáva vo fáze vyhodnocovania, preto sa už k tomu na tomto mieste nevyjadrujeme. Výraznú medzerovitost' cítime či už v tom, že často vychádzame z výskumov starých niekedy aj 50 rokov, ako aj v tom, že nedisponujeme novými výskumami a aktuálnymi rádiokarbonovými dátami z tohto časového obdobia. Pre východné Slovensko sú známe datovania len zo staršieho, stredného neolitu a z prototiszapolgárskej fázy (Kaminská 2007). Rovnako by bolo vhodné venovať sa aj otázkam polgárskeho kultúrneho okruhu, ktoré naposledy v početných štúdiách rozpracoval S. Šiška.

Zoznam literatúry

- ANDEL, K., 1955: Výsledok archeologického prieskumu na zemplínsko-užskej nížine v rokoch 1953–1954. In: Vlastivedný sborník, I., 144–171. Košice.
- ATTRESOVÁ, M., 2007: Problematika neskoroneolitických kultúr na Zemplíne. Neubl. diplom. práca, Bratislava: Univerzita Komenského.
- v tlači: Comments on the Late Neolithic development in East Slovakia. In: PANTA REI. Studies in chronology and cultural development of the SE Europe in Earlier Prehistory presented to Juraj Pavúk on the occasion of his 75th birthday (edícia katedry archeológie) (Kalábková, P. – Kovár, B. – Pavúk, P. – Šuteková, J., edd.).
- GAŠAJ, D., 1981: Mladoneolitické sídliskové nálezy z Egreša, *Historica Carpatica* 12, 289–315.
- KACZANOWSKA, M. – KAMIENSKA, J. – KOZŁOWSKI, J. K., 1986: Kontakte zwischen der Lengyel-Kultur und der Kultur mit Stichbandkeramik in Südpolen. In: Internationales Symposium über die Lengyel-Kultur, 95–120. Nitra–Wien.
- KACZANOWSKA, M. – KOZŁOWSKI, J. K., 1994: Zur Problematik der Samborzec-Opatów-Gruppe. In: Internationales Symposium über die Lengyel-Kultur 1888–1988, 85–103. Brno–Łódź.
- 2006: Grupa samborzecko-opatowska. In: Dziedzictwo cywilizacji naddunajskich: Małopolska na przełomie epoki kamienia i miedzi (Kaczanowska, M., ed.), 23–36. Kraków.
- KADROW, S., 2006: Kultura malicka. In: Dziedzictwo cywilizacji naddunajskich: Małopolska na przełomie epoki kamienia i miedzi (Kaczanowska, M., ed.), 63–76. Kraków.
- KALICZ, N., 1994: Wenden des Spätneolithikums im Oberen Theißgebiet, Nyíregyházi Jóna András Múzeum Évkönyve 36, 263–290.
- KAMIENSKA, J. – KOZŁOWSKI, J. K., 1990: Entwicklung und Gliederung der Lengyel- und Polgar-Kulturgruppen in Polen. Warszawa–Kraków.
- KAMINSKÁ, L., 1984: Výskum archeologickej lokality v Hrčeli, *Historica Carpatica* 15, 255–281.
- 1987: Príspevok k osídleniu Hrčela v mladej a neskorkej dobe kamennej, *Archeologické rozhledy* 39, 481–506.
 - 2007: Praveké osídlenie pieskovej duny Veľká Moľva v Čičarovciach, *Slovenská archeológia* 55, 203–260.
- KAMINSKÁ, L. – PELISIAK, A., 1991: Štiepaná kamenná industria skupiny Tiszapolgár-Csőszhalom-Oborín z Hrčela, *Východoslovenský pravek* 3, 26–38.
- KOZŁOWSKI, J. K., 2004: Problem kontynuacji rozwoju pomiędzy wczesnym i środkowym neolitem oraz genezy „cyklu lądzielsko-polgarskiego” w basenie górnej Wisły, *Materialy archeologiczne Nowej Huty* 24, 11–18.
- LICHARDUS, J. – LICHARDUS-ITTEN, M., 1997: Spätneolithische Funde von Čičarovce (Ostslowakei) und das obere Theißgebiet an der Schwelle zur frühen Kupferzeit, *Saarbrücker Studien und Materialien zur Altertumskunde* 4–5, 143–249.
- NOVOTNÝ, B., 1958: Slovensko v mladšej dobe kamennej. Bratislava.
- PAVÚK, J., 1994: Zur Synchronisierung der Lengyel- und Theiß-Kultur. In: Internationales Symposium über die Lengyel-Kultur 1888–1988, 200–207. Brno–Łódź.
- 1996: Poznámky k vzťahu malickej a lengyelskej kultúry. In: Kultura malicka (Kozłowski, J. K., ed.), 119–135. Kraków.
 - 2000: Das Epilengyel–Lengyel IV als kulturhistorische Einheit, *Slovenská archeológia* 48, 1–26.
 - 2004: Kommentar zu einem Rückblick nach vierzig Jahren auf die Gliederung der Lengyel-Kultur, *Slovenská archeológia* 52, 139–160.
 - 2007: Poznámky k neskorému neolitu na Východoslovenskej nížine vo svetle výsledkov výskumu v Polgári-Csőszhalome, *Slovenská archeológia* 55, 261–275.
- PAVÚK, J. – ŠIŠKA, S., 1980: Neolit a eneolit, *Slovenská archeológia* 28, 137–158.
- RACZKY, P., 1992: Neolithic settlement patterns in the Tisza region of Hungary. In: Settlement patterns between the Alps and the Black Sea 5th to 2nd Millenium B.C. (Aspes, A., ed.), 77–86. Verona–Lazise.
- RACZKY, P. et al., 2002: Raczky, P. – Meier-Arendt, W. – Anders, A. – Hajdú, Zs. – Nagy, E. – Kurucz, K. – Domboróczki, L. – Sebök, K. – Sümegi, P. – Magyari, E. – Szántó, Z. – Gulyás, S. – Dobó, K. – Bácskay, E. – Biró, K. T. – Schwartz, Ch.: Polgár-Csőszhalom (1989–2000): Summary of the Hungarian–German Excavations on a Neolithic Settlement in Eastern Hungary. In: Mauerschau. Festschrift für Manfred Korfmann (Aslan, R. – Blum, S. – Kastl, G. – Schweizer, F. – Thum, D., edd.). Bd. 2, 833–860. Remshalden–Grunbach.
- RACZKY, P. – DOMBORÓCZKI, L. – HAJDÚ, Zs., 2007: The site of Polgár-Csőszhalom and its cultural and chronological connections with the Lengyel culture. In: The Lengyel, Polgár and related cultures in the Middle/Late neolithic in Central Europe (Kozłowski, J. – Raczky, P., edd.), 49–70. Kraków.
- ŠIŠKA, S., 1968: Tiszapolgárska kultúra na Slovensku, *Slovenská archeológia* 16, 61–175.
- TOČÍK, A. – LICHARDUS, J., 1966: Staršia fáza slovensko-moravskej maľovanej keramiky na juhozápadnom Slovensku, *Památky archeologické* 57, 1–90.
- VIZDAL, J., 1961: Neolitická jama z Oborína, *Archeologické rozhledy* 13, 318–325, 349–351.
- 1970: Neskoroneolitické nálezy z Oborína, *Slovenská archeológia* 18, 217–234.
 - 1973: Zemplín v mladšej dobe kamennej. Košice.

- 1973a: Archeologické nálezy na trase tranzitného plynovodu na území Zemplína, *Nové Obzory* 15, 183–190.
 - 1978: Kultový objekt potiskej kultúry na východnom Slovensku, *Archeologické rozhledy* 30, 361–371.
 - 1980: Potiská kultúra na východnom Slovensku. Košice.
 - 1986a: Rettungsgrabung in Ižkovce im Jahre 1985. In: Internationales Symposium über die Lengyel-Kultur, 305–312. Nitra–Wien.
 - 1986b: Ďalšie sídliskové objekty a kostrový hrob s vypichovanou keramikou vo Veľkých Raškovciach, okr. Trebišov, *Archeologické rozhledy* 38, 609–622.
 - 1986: Výskumy a nálezy Zemplínskeho múzea v Michalovciach, *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku* v roku 1985, 237–252, 336–369.
 - 1987: Výskumná činnosť Zemplínskeho múzea v Michalovciach, *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku* v roku 1986, 109–112.
 - 1993: Príspevok k osídleniu Východoslovenskej nížiny v dobe potiskej kultúry, *Archeologické rozhledy* 45, 26–56.
 - 1994: Osídlenie Východoslovenskej nížiny v neskorom neolite. Kandidátska dizertácia. Prešov.
 - 1998: K problematike neskoroneolitického vývoja na Východoslovenskej nížine, *Východoslovenský pravek* 5, 91–104.
- ZÁPOTOCKÁ, M., 2004: Chrudim. Příspěvek ke vztahu české skupiny kultury s vypichanou keramikou k malopolské skupině Samborzec-Opatów, *Archeologické rozhledy* 56, 3–55.
- 2007: Die Entstehung und Ausbreitung der Kultur mit Stichbandkeramik in Mitteleuropa. In: *The Lengyel, Polgár and related cultures in the Middle/Late neolithic in Central Europe* (Kozłowski, J. – Raczky, P., edd.), 199–215. Kraków.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Entwicklung im Gebiet von Zemplín gegen Ende des Neolithikums

Der Beitrag behandelt den aktuellen Kenntnisstand der Problematik vom Ende des Neolithikums in der Ostslowakei. Dabei geht er von den aktuellen Erkenntnissen aus, die eine Neubewertung des Keramikmaterials betreffen, das aus folgenden vier ausgewählten Zemplíner Fundstellen stammt: Zemplín-Rétrejáró, Ižkovce, Veľké Raškovce und Malé Raškovce. Ziel des Beitrags ist es, den derzeitigen Stand der chronologischen Einordnung dieser ausgewählten Fundstellen aufzuzeigen und die einzelnen Haltungen der Forscher miteinander zu vergleichen, die sich in ihren Studien mit ihnen befasst haben.

Eine der ersten Fundstellen, die ihrer charakteristischen Verzierung auf der Keramik nach der klassischen Theiß-Kkultur zugeordnet wurde, ist die Fundstelle Zemplín-Rétrejáró. Im keramischen Verzierungsstil sind außer der vorkommenden Ritzkeramik vom Typ Zemplín auch Henkel mit kleinen, warzenartigen Knubben für sie charakteristisch, die als Bindeglied angesehen werden und sowohl in der Lengyel-Kultur als auch in der Malice-Kultur vorkommen. J. Pavúk und M. Vizdal kommen bei ihren Versuchen, die Fundstätte Zemplín in einen chronologischen Rahmen einzuordnen, immer zu den gleichen Schlussfolgerungen. Ihrer Klassifizierung nach ging der Fundstelle Zemplín die Fundstelle in Ižkovce voran, die sich dort

als die älteste erwies. J. Lichardus, M. Lichardus-Itten und auch P. Raczky mit Co-Autoren betrachten Zemplín als die chronologisch älteste und die Funde aus Ižkovce wären erst nach ihr gekommen.

An der bedeutenden Fundstelle in Ižkovce wurde Keramikmaterial gefunden, das mit Stichbandornamenten verziert war, die wir zu jener Zeit bereits an der Fundstelle in Veľké Raškovce kennen. Die hauptsächliche Neuheit war der Fund einer zierlichen, dreifach geritzten Spirale. Dieses Motiv ist für lengyelzeitliche Fundstätten charakteristisch.

Bei der chronologischen Einordnung von Ižkovce in den Rahmen der spätneolithischen Entwicklung wird von den Forschern eine annähernd gleiche Meinung vertreten. Zum Materialbestand dieser Fundstelle haben sich M. Vizdal, J. Pavúk, M. Zápotocká, J. Lichardus, M. Lichardus-Itten, N. Kalicz, M. Kaczanowska, J. K. Kozłovsky und J. Kamińska geäußert. Eine größere Abweichung kann insgesamt im Einfluss von/auf andere(n) Kulturen beobachtet werden, wie beispielsweise die Verbreitung lengyelzeitlicher Einflüsse auf dieses östliche Gebiet.

An der Fundstelle in Veľké Raškovce taucht zum ersten Mal Stichbandkeramik in unserem Raum auf. Von Forschern wie J. Vizdal, M. Vizdal, M. Zápotocká, J. Lichardus, M. Lichardus-Itten, N. Kalicz, J. Pavúk, M. Kaczanowska, J. K. Kozłovsky und J. Kamińska wurden die dortigen Funde dem Niveau der Samborzec-Opatów-Gruppe oder dem der Malice-Kultur zugeordnet. Einheitlich definiert wurde die Stichbandkeramik im Rahmen der Stufe IVa, bzw. IVb. Eine unterschiedliche Auffassung besteht in der Frage der Genese, wie die Lengyel-Kultur bis zu diesen Orten vorgedrungen ist. Die jüngste Untersuchung der Fundstätte in Veľké Raškovce trug mit ihrem Keramikmaterial dazu bei, dass das Gebiet Zemplín um weitere Fundstelle mit Stichbandkeramik erweitert werden konnte. Ihre Einordnung in eine konkrete Stufe bleibt jedoch auch weiterhin offen.

Eine richtige chronologische Einordnung der Fundstelle im Gebiet Zemplín ist momentan abhängig von den Grabungen in den Nachbargebieten. Die Verfasser sind sich darin einig, dass zu wenige Grabungen das Hauptproblem darstellen. Für unser Gebiet muss aber auch der unterschiedliche Charakter der untersten Bodenschicht hervorgehoben werden, der die Entstehung der Siedlung beeinflusst hat. Deutliche Lücken beobachten wir schon darin, dass wir häufig auf Grabungen zurückgreifen müssen, die bisweilen schon 50 Jahre zurückliegen, ferner auch darin, dass uns weder neue Untersuchungen noch aktuelle Radiokarbondatierungen aus diesem Zeitabschnitt zur Verfügung stehen.

ARCHEOLOGICKÁ EXPOZICE JAKO PROSTŘEDEK KOMUNIKACE

Jan Dolák

Abstrakt:

Autor nejprve zdůrazňuje nutnost komunikace archeologie s veřejností ku prospěchu obou stran. Poté se zabývá obecnou teorií komunikace a zejména teorií muzejní komunikace, zaměřenou především na tvorbu muzejních expozic a výstav. Článek končí rozkladem současných světových trendů při tvorbě muzejních expozic zaměřených na archeologickou problematiku. Autor pro potvrzení svých teoretických postulátů uvádí řadu příkladů z domova i ze zahraničí.

Klíčová slova:

muzeum – muzeologie – archeologie – expozice – komunikace

Abstract:

Archaeological Exhibition as a Means of Communication

The author addresses the importance of communication between archaeology and the public, a process that benefits both parties. He then moves on to the general theory of communication, especially as it applies to the museum environment, centring on the production of museum installations and exhibitions. The article concludes with an overview of current international trends in the creation of museum archaeology installations. To illustrate his theoretical postulates, the author supplies a number of examples from the Czech Republic and abroad.

Key words:

museum – museology – archaeology – exhibition – communication

Úvod

Význam a společenský dosah kteréhokoliv vědního oboru je závislý na uplatnění svého poznatkového přínosu jak v rámci systému vědy jako takové, tak i v povědomí společnosti.

Archeologické vědomí je bezprostředně spjata s vlastní vědeckou produktivitou a produkcí tohoto oboru, která se prezentuje tradičními komunikačními formami: tiskem, přednáškami apod. Má však omezený společenský dosah. Naproti tomu masové komunikační formy formují archeologické povědomí, které postihuje celou společnost, i když mnohdy velmi povrchně a zkráceně, a výrazně ovlivňuje kulturní povědomí společnosti, což má mnohdy negativní dopad na přístup ke kulturnímu dědictví a jeho ochraně.

Osobitou komunikační formou, která má prvořadou úlohu ve vztahu ku společenskému povědomí, ale i archeologickému vědomí, je *muzejní prezentace archeologie*, která může výrazně potlačit deformace archeologického povědomí, a přispět tak k popularizaci archeologického vědomí v zájmu zvyšování prestiže archeologie ve společnosti.

Vzhledem k významu muzejní prezentace archeologie jak pro společnost, tak především pro samu archeologii věnuje ve své práci pozornost muzejní prezentaci archeologie, a to ve vztahu k vývoji a stavu této prezentace v muzeích v různých

zemích světa i v České republice. Rozboru archeologických expozic, z nichž některé se výrazně zapsaly nebo zapisují do dějin muzejní prezentace archeologie, nebyla dosud věnována náležitá pozornost ani ze strany archeologů, ani ze strany muzeologů. Domnívám se, že základními předpoklady kvalitativní proměny muzejní prezentace archeologie jsou:

- integrace archeologie a muzeologie při profesionalizaci muzejní prezentace
- výuka muzejní prezentace
- výuka a výukové programy archeologie a muzeologie
- odborně fundovaná kritika muzejní archeologické prezentace a její publicita
- úloha archeologické prezentace v kontextu masové a virtuální komunikace z hlediska archeologického povědomí společnosti
- posilování postavení a rozvoje archeologie v podmínkách rychle se měnící společnosti
- obrana vědecké báze archeologie vůči amaterizačním tendencím.

Archeologie a veřejnost

Zájem o archeologii je značný. Řada populárně naučných časopisů má v podstatě pravidelnou rubriku či alespoň pravidelný prostor věnovaný archeologické problematice. Archeolog jako „hledáč a objevitel pokladů“ je pozitivně vnímán a daleko snáze se dostává třeba na stránky tisku, na rozdíl například od sebelepšího etnologa „coby hledáče a objevitele“ málo známých lidových písní. To je pro archeologii dobře.

Veřejnost byla s archeologií a jejími sbírkami vždy více či méně provázána. Počet zájemců z řad veřejnosti však zřejmě překračuje počet návštěvníků archeologických expozic a výstav. Proč? Zatím hypoteticky můžeme tvrdit, že tuto část své práce archeologové moc neumějí, berou ji až jako to poslední, co musejí udělat, někdy je prezentace archeologie podceňena i muzejním managementem. S veřejností můžeme vést buď dialog, poskytovat jí co možná neaktuálnější informace a využívat její schopnosti reagovat, nebo můžeme vést prostý monolog. Permanentní zájem o reakci, názory a mínění a potřeby veřejnosti pak může vést k novým přístupům archeologů a sloužit k oboplné spokojenosti a prospěchu. Tento akcent na poznání potřeb veřejnosti však v žádném případě nesmí sklouznout k pouhým výzkumům veřejného mínění! (Dolák 2008a, 115–121).

Přes všechnu vstřícnost nelze tento vztah redukovat na pouhé *Vox populi – vox dei*. Veřejnost totiž bývá jen v málo případech jednotná, ba dokonce nebývá ani výrazně většinová. Absolutizací takového přístupu bychom však v oblasti prezentace sklouzli do naprostého nihilismu. Zjednodušeně řečeno, jakákoli výstava či expozice by mohla být považována za zdařilou, protože vždy by se našel někdo, kdo by prohlásil, že se mu to

líbí nebo mu to něco přináší. Výrobní podnik, spoléhající na takovéto „hodnocení“ své produkce by šel velmi rychle do červených čísel a následně by zkrachoval. U institucí prezentujících archeologické sbírky je situace jiná. Jejich případný špatný produkt v drtivé většině případů nemá vliv na výši příspěvku ze strany zřizovatele ani na změnu vedoucího pracovníka. Ocitáme se tak v bludném kruhu. Vysoké školy věnují relativně malou pozornost přípravě budoucích archeologů pro komunikaci s veřejností. Ti pak svoji práci, tedy jak nové poznatky, tak i nové sbírkové předměty, neumějí veřejnosti „prodat“ a ta pak do expozic nechodí. A když chodí, tak buďto nerozumí vůbec, nebo pouze z části, a snadno pak podléhá zkreslujícím přístupům, někdy vedoucím až k mysterióznímu podezřívání archeologů ze záměrného zatajování poznatků, aby před prostým lidem nevyšla najevo skrývaná „PRAVDA“. V této situaci se pak archeologům obtížněji prosazují jejich vlastní cíle, neboť veřejnost je chtě nechtě jejich zákazníkem.

V celé společnosti neustále probíhá permanentní posuzování toho či onoho výrobku a služby, a to bez vyplňování dotazníků. Stejně jako posuzovatel nového léku provádí vědeckou, převážně chemickou analýzu daného vzorku bez „konzultace s veřejností“, tak existují i obecné metody posuzování expozic a výstav, které vycházejí z dlouhodobého zkoumání odborníků z oblastí výstavnictví, muzeologie, psychologie, pedagogiky apod. Dlouhověký slogan, že zákazník má vždy pravdu, byl opuštěn samotnými marketingovými odborníky a byl nahrazen základní ideou: Nápad je vždy na prvním místě (Dru 2006).

Kruciálním problémem současných věd je značný úpadek na jejich podstatu, na systém jejich poznávací soustavy, na jejich pravdivost, archeologii nevyjímaje. Je to dáno některými proudy v současné filozofii. Řešení této situace příliš nenapomáhá ani samotná teorie vědy, ať ji chápeme prizmatem Khunových paradigmat, Popperových falzifikací, Lakatošova pevného a proměnlivého jádra vědy či Feyerabendova „Anything goes“. Jeden z argumentů proti vědě však je založen na lidské komunikaci. „Věda používá odborný jazyk, který je normálnímu člověku nesrozumitelný. V důsledku toho přináší problém porozumění vědeckým výsledkům a vytváří bariéry pro lidi, kteří komunikují v přirozeném jazyce. To uzavírá vědce do jakési izolované komunity, která je schopna výměny informace jen uvnitř úzké společnosti zasvěcených.“ (Fajkus 1997, 9) Tento názor lze celkem úspěšně částečně zpochybnit. „Je pochopitelné, že porozumění vědeckým poznatkům předpokládá jistou přípravu nebo studium a souvisí se stále aktuálním problémem všeobecného vzdělání populace.“ (Fajkus 1997, 9) Břetislav Fajkus však má zcela pravdu, když píše: „Na druhé straně vystupuje stále intenzivnější požadavek, aby přenos vědeckých poznatků do společnosti našel i potřebnou vstřícnou aktivitu vědců. Dobrá vědecká popularizace je stále vzácným jevem a vyžaduje, aby sami vědci věnovali tomuto úkolu patřičnou pozornost. Vstřícná aktivita obou účastníků komunikace je jistě předpokladem a prostředkem k překonání komunikačních bariér mezi vědci a uživateli výsledků vědy v praktickém životě.“ (Fajkus 1997, 9) Dodal bych, že necítím striktní rozdělení archeologů na „vědce“ a „popularizátory“.

V českém prostředí se objevila polemika nad „dvojí archeologií“ (Neustupný 2000). Domnívám se, že archeologie by měla být jedna, ale měla by postihovat všechny svoje specifické aspekty včetně vědeckého výzkumu, výchovy nastávající

generace, participace na památkové péči, tvorby muzejních tezaurů i otázky komunikace s veřejností. Zabývání se komunikací archeologie neposune naše poznání v oblasti pravěku či středověku ani o krok. Přesto se domnívám, že není zbytečné.

Koho oslovujeme? Některé výstavní počiny v oblasti archeologie jsou směřovány k úžejí stanovené skupině návštěvníků (děti, seniři apod.), ale většinou tomu tak není. Snažíme se podchytit co možná nejširší vrstvy „zákazníků“, jako třeba mobilní operátor či Český rozhlas. Proto považují častý akcent na stanovení cílové skupiny, pro kterou expozici či výstavu tvoříme, ve většině případů za mechanické přejímání obecných marketingových pouček, jejichž standard je mimořádně kolísavý a mnohdy sklouzává do úrovně pouhých foskulí. Z hlediska frekvence návštěv a intenzity vztahu k muzeu někdy rozlišuje anglicky psaná literatura tzv. občasně návštěvníky (*visitors*), pravidelně návštěvníky (*attenders*) a lidi, kteří prostě potřebují muzea ke svému životu (*users*).

Muzejní sféra je mnohdy označována za málo výkonnou a jejím protiargumentem je poukazování na nedostatek finančních prostředků (Žalman 2006, 12–13). To je sice neoddiskutovatelné, ale i se stávajícím stavem pracovníků a technickým vybavením je možné udělat pro návštěvníky více. Bez celkového přehodnocení vztahu muzeí k veřejnosti se to však neobejde. Informovanost s sebou nese důvěru, přináší spokojenost a z tohoto pohledu můžeme „odkomunikování“ výsledků bádání považovat za jeden ze základních pilířů demokratizace archeologie jako vědy.

Přítomnost vědy v muzeích a možnosti jejího pěstování v těchto institucích si však neuvědomují ani mnozí odborníci. Smutným, ale signifikantním příkladem tohoto druhu je nedávno vyšla sociologická studie *Obráz vědy v českém veřejném mínění* (Šamanová–Škodová–Vinopal 2006). Zde není o muzeích ani zmínka a početným respondentům výzkumu nebyla ani nabídnuta možnost odpovědi, že se s vědou setkávají i v muzeích. Dokud si však nutnost zcela jinak komunikovat s veřejností neuvědomí samotná muzea, nemůžeme očekávat jiné přístupy „zvenčí“.

Situace je komplikována skutečností, že v Česku neexistuje výstavní kritika na odborné bázi. Pokud se objeví posudky výstavních akcí, pak jsou zaměřeny jen na vědeckou správnost z hlediska archeologie jako vědní disciplíny. Je to způsobeno jak neznalostí „jak na to“, tak i nezájmem (muzejníků, archeologů i muzeologů) a pseudosolidaritou v rámci oboru. Zatímco nad publikovaným textem dokáží archeologové živě diskutovat, nad archeologickými expozicemi se vlastně nediskutuje vůbec. Je to částečně způsobeno i evaluačními kritérii v rámci univerzit a vědeckých ústavů, kde je v naprosté většině případů monografie nebo dokonce i jen článek hodnocen zřetelně výše než příprava a tvorba sebenáročnější výstavy.

Potřebu komunikovat s veřejností pociťují i samotní archeologové, na tato témata se konají celé mezinárodní konference. Ve sbornících z nich však slovo muzeologie nenajdeme, a dokonce i zmínek o muzejních expozicích je zde minimální množství (Veřejná archeologie I. 2005). Ani jinni obdobně naladěni badatelé potřebu znalostí z oboru muzeologie příliš nezmiňují (Gogová 2005).

Zatímco v Evropě je archeologie řazena většinou k historickým vědám, například v Severní Americe je spíše považována za součást antropologie a třeba v Latinské Americe je velmi blízká etnografii. Proto předměty jednoznačně archeologické

povahy můžeme najít v muzeích etnografického zaměření (Antropologické muzeum v argentinské Córdobě), v řadě historických muzeí po celé Evropě, ale i třeba v Muzeu dějin přírody ve Vídni.

Jaký předmět vystavený v muzejní expozici vlastně ještě můžeme považovat za archeologický a jaký již ne? Časté jsou přesahy archeologie do jiných věd, třeba do umění a naopak. Proto za archeologickou prezentaci považují i stovky či tisíce let staré rytiny amerických indiánů v kanadském open air muzeu Writting on Stone v provincii Alberta. Z druhé strany za hraniční pak považují kamenné artefakty vystavené v Národním muzeu Nového Zélandu ve Wellingtonu, Te papa Tongarewa, které věrně dokumentují styl nejstarších obyvatel ostrova, přestože mohly být vyrobeny relativně velmi nedávno (třeba v 19. století, ale i později), a dokonce mohly být získány od domorodců i jinými metodami než archeologickým výzkumem, tedy patřily by spíše do sféry etnologie.

Základní rozdělení archeologických expozic, podle mého názoru, musí být na „in situ“ a „in fondo“. Ty první představují zachování nálezové situace na místě samém. Někdy jsou doplněny pouze jednoduchým textovým vysvětlením (Island – bývalé biskupství Skálholt), jindy je zde poblíž či dokonce nad nálezovou situací vybudováno zařízení muzejního typu (Mikulčice). Sem musíme organicky zařadit i tzv. archeoskanzeny (polský Biskupin). Ty druhé jsou pak vytvořením umělé situace v umělém prostředí muzea.

Komunikace

Původní latinský význam komunikace zahrnuje sdělení, sdílení, spojování, společnou účast. K. Jaspers vymezuje komunikaci existenciální, kdy si v izolovaném pojetí nejsme vědomi sama sebe a teprve v komunikaci nám pohled druhého říká, kdo jsme a jací jsme pro druhé. Jde tedy o základ veškerých vztahů mezi lidmi. Jde tedy o proces sdělování (a také sdílení), přenosu a výměny významů a hodnot.

Samotný termín komunikace je poněkud nejednoznačný. Může být používán ve smyslu pozemní komunikace (silnice, dálnice, chodníky, cyklostezky), může znamenat obecně dopravní cestu (železnice, vodní či letecká cesta). Komunikačním systémem jsou například i dopravní značky, komunikují i rostliny a zvířata. Komunikace se odehrává v rámci tzv. první signální soustavy (pachy, taneční obřady zvířat apod.), ale lidé komunikují i v rámci tzv. druhé signální soustavy (jazyk, řeč). Kromě verbálních jazykových systémů existují i neverbální jazykové systémy, což jsou i muzejní expozice. Pro naše potřeby můžeme termín komunikace chápat jako dorozumívání, tj. sdělování myšlenek, informací, názorů a pocitů mezi lidmi. Součástí komunikace je pak logicky i *feedback*, tj. zpětná vazba. Termín komunikace se však užívá i v kontextu, kde je očekávána minimální nebo vůbec žádná přímá zpětná vazba, jako je třeba rozhlasové vysílání. Zpětná vazba může být i značně opožděna. Sem, do kategorie s menší mírou zpětné vazby, umísťují i muzea. Teorie komunikace se částečně prolíná s teorií informace. Zatímco však informatici více dbají na samotný předmět informace a nezáleží jim tolik na zdroji sdělení, teorie komunikace si naopak více všímá přenosových mechanismů. Z hlediska muzeologie je právě nosič informace středem pozornosti.

Občas se setkáváme s termíny přímá a nepřímá komunikace, které považují za mimořádně problematické a terminologicky

nejasné. Maximálně lze, podle mého názoru, použít termíny osobní či neosobní komunikace. Naše pozornost by měla být upřena na komunikaci muzeí s návštěvníkem prostřednictvím muzejních expozic a výstav jako soustav bezprostředního působení. Řetězce informací nazýváme sdělení. Sdělení segmentované do významových a prostorových bloků pak nazýváme promluva. Typickou muzejní promluvou je pak výstava nebo expozice (Šuleř 1997).

Za zakladatele teorie komunikace je považován americký filozof Charles Sanders Pierce, který mimo jiné významně přispěl k poznání v oblasti znaku, významu a komunikace. Jeho přístupy pak byly rozpracovány dalšími odborníky v oblasti sémiotiky, nauky o znakových systémech. Za jednoho z prvních muzeologů, který použil termín „muzejní komunikace“, bývá považován Kanaďan D. Cameron; jinak k této problematice přistupuje Angličanka E. Hooper-Greenhill či Čech Z. Z. Stránský. Srovnání ruských a „západních“ přístupů k muzejní komunikaci se věnovala i ruská filozofka O. V. Bezzubova (Bezzubova 2004).

Na téma komunikace dnes existuje veliké množství dostupné literatury, často s tímto slovem přímo v názvu. Nutno však předeslat, že naprostá většina této produkce je zaměřena na komunikaci verbální a problematiku komunikace prostřednictvím předmětů, tedy buď zahrnuje do všeobecné kategorie „obrazové symboly“, nebo ji neřeší vůbec. Přitom: „Předmětem komunikace může být jakýkoli výtvar (lidský, přírodní, verbální i neverbální, hmotný i duševní), představený (prezentovaný) jednou osobou nebo institucí a vnímaný druhou stranou.“ (Foret 1994, 18)

Forma komunikace prostřednictvím věcí (v našem případě exponátů) je tedy buď výrazně potlačena, nebo absentuje úplně (Mikuláščík 2003). Přitom ukazování věcí, ostenze, je prázkladem lidské komunikace, jak přesvědčivě dokázal český vědec Ivo Osolsobě. Za prvního teoretika ostenze je považován svatý Augustin; Kierkegaard a Wittgenstein dokonce nadřazovali ostenzi všemu verbálnímu (Osolsobě 1997). Jiný český vědec, muzeolog Karel Boženek, před časem použil krásný příklad z Gulliverových cest od Jonathana Swifta, kde je popsána země, v níž odstranili řeč, všichni s sebou vozili věci a své myšlenky si sdělovali prostřednictvím těchto věcí. Ostenzivní definice zavedená v logice Ludwigem Wittgensteinem a Bernardem Russellem je vlastně základní nejprimitivnější způsob, jak zvest význam termínu ukázáním věci, kterou termín označuje, neboť je to definice designátem samým. Logika sama nám však v oblasti muzejní prezentace nepomůže (Boženek 1997). Ruská muzeoložka S. V. Pšeničnaja rozbořem komponentů nejstarších forem „jazyka“, předmětně-vizuálního a předmětně-akustického, dochází k závěru, že právě zde musíme hledat prameny, zdroje (*istoki*) „muzejního jazyka“, jeho prvních „praforem“ (Pšeničnaja 2001).

Muzejní expozice je jistě jakýsi druh textu, a proto hodně závisí na jejím porozumění a interpretaci. Tím se dostáváme k hermeneutice, vědě o výkladu a rozumění. Těmito otázkami se na filozofické rovině zabýval především německý filozof H. G. Gadamer (Gadamer 1994). Člověk dospívá k porozumění tak, že si nejprve vytvoří předběžnou představu čili předsudek, který potom s textem nebo věcí konfrontuje, a na základě takového porovnání si vytváří představu lepší. Nikdy se neobejde bez předběžného mínění čili *předporozumění*. Podstatné

je právě to, že si toto mínění ověřuje a je ochoten je změnit. Protože tento postup se obvykle opakuje, lze mluvit o „kruhovém“ procesu či „kruhu“.

Hermeneutický kruh má nejméně tři stadia:

1. předporozumění, s nímž interpret k vykládanému jevu přistupuje;

2. hermeneutická zkušenost, která tomuto předporozumění neodpovídá;

3. opravený rozvrh, s nímž se lze vrátit k prvnímu kroku.

Tedy řečeno s Alphonsem Bertillonem: Člověk vidí jen to, čeho si všimne, a všimne si jen toho, co jeho vědomí dávno zná.

Tyto procesy však nejsou lineární. Martin Fuchs správně upozorňuje, že: „It is necessary to recognize more than one mode of hermeneutic appropriation.“ (Fuchs 1999, 152) „The right to be different includes the option to reject hermeneutical understanding and the communication of certain aspects. (...) What I have been arguing for is a switch from a unidirectional, in the even mono logical, hermeneutics to a reciprocal and multidirectional one.“ (Fuchs 1999, 153) Aplikací hermeneutiky na informační vědu se zabývala ve své disertaci Lenka Hořínková-Kouřilová (Hořínková-Kouřilová 2006).

Muzejní komunikace

V širokém, holistickém pojetí musí muzeum při komunikaci s veřejností myslet na velké spektrum přístupů, otázek a problémů. Jde o celkovou reklamní politiku muzea, budování vlastní značky a image, fyzickou, časovou a cenovou dostupnost, příjemnost prostředí, tj. temperace, klimatizace prostor, dostupnost a kapacita zázemí pro návštěvníky (šatny, WC, prodejny suvenýrů), možnost odpočinku a občerstvení se, starost o bezpečnost návštěvníka, vnímání potřeb dětí, dospělých i seniorů, lidí handicapovaných (imobilních či s omezenou orientací), lidí nekomunikujících česky, příprava obecně zaměřených, ale i speciálních programů pro děti, školy, seniory, příslušníky menšin apod.

Muzea pro svoji komunikaci používají nejrůznější formy, ať už jsou to besedy, přednášky, publikace nejrůznějšího druhu apod. Podle mého názoru jsou (a měly by zůstat) základní formou muzejní komunikace expozice a výstavy, vždy pokud možno co nejvíce navazující na sbírkový fond.

Archeolog vyjímající předměty ze skutečnosti a přemísťující je do muzea pořízuje podobnou úplnou průvodní dokumentací, nálezovou zprávou. Přes sebepečlivější provedení jde vždy o dekontextualizaci těchto předmětů a jejich přemístění do umělého světa muzejních sbírek, řečeno se Z. Z. Stránským, do metasvěta. Při prezentaci je naprosto nezbytné předměty znovu kontextualizovat, představit nejen je, ale i světy, ve kterých vnikly a sloužily. K tomu je třeba znát a ovládat specifický muzejní výstavní jazyk (*exhibition language*), jehož prostřednictvím budou naplněny cíle muzejním scénáristou sledované. Tak jako přednes hudebního či divadelního díla může být pojat rozličně a může ve všech případech být úspěšný, tak i úspěšných muzejních přístupů k prezentacím může být několik. Ale jako hudebníci musejí znát noty a nemohou skladbu zahrát jakkoliv, tak i muzejní scénárista nemůže jakkoliv pojmut přípravu expozice a odkazovat se pouze na „osobní přístup“ či „vkus“ tvůrce i návštěvníka expozice. I zde platí určitý řád, který nevylučuje originalitu.

Muzejní komunikace, ale i komunikace předmuzejních zařízení, se vždy odehrávala formou ukazování, což můžeme

doložit historicky. Ukazování je nepochybně sdílení, dokonce „klasické sdílení“, jak přesvědčivě dokázal I. Osolsobě. Je to dávání něčeho někomu k dispozici jeho poznávání. Ukazování má tedy výrazně poznávací, gnoseologický charakter. Musí však jít ruku v ruce se základní sdělovací lidskou formou, tj. jazykem. Muzejní prezentaci tedy nemůžeme chápat pouze jako prosté ukazování. Nesmí nám jít o věci samé, ale o to, „co je za nimi“. „Věci v muzejně prezentačních formách nesdělují tedy samy sebe, ale přejímají zároveň určité role, prostě hrají.“ (Stránský 1984, 103) Divadlo je také postaveno na ostenzi, ale samotná ostenze je nulový bod divadla, tam, kde začíná skutečné divadlo, už není jen sama ostenze, ale je zde „i druhá, vlastní, specifická podstata divadla, převtělování, hra, umělý svět, model“. (Stránský 1984, 103)

Pokud jsme se rozhodli, že naše muzeálie vybraná za exponát má hrát nějakou výpovědní roli o skutečnosti, musí být do této role určena, navedena, zprostředkována a režirována. Není třeba zdůrazňovat, že smyslem muzejní prezentace je harmonické vyvážení projevu, tak jako je hudební dílo souladem jednotlivých hudebních nástrojů. To si vyžaduje vytvoření, pochopení a následnou explikaci muzejního prezentačního jazyka. Podle Stránského muzejní prezentace

- znovuzpřítomňuje skutečnost prostřednictvím relativně autentické dokumentace,
- znovuzpřítomňuje ji však v kvalitativně nové rovině, která je výrazem vědeckého poznání a hodnocení (Stránský 1984, 104).

Základní, nejvlastnější formou muzejní prezentace je expozice, která má tyto hlavní rysy:

- a) komunikuje obsahové jádro tezauru, tím se ztotožňuje se základním dokumentačním zaměřením ústavu, není pouhým ukazováním sbírkových fondů, ale přináší explikaci poznání skutečnosti,
- b) je to zvláštní druh názorného sdělování, který je postaven na autentických dokladech, sbírkový předmět se po pečlivém výběru stává exponátem,
- c) je to forma dlouhodobá (Stránský 1984, 105).

Expozice by měla prezentovat profilovou bázi muzea a obsahově by měla mít kompendiální charakter. Výstava je pak forma krátkodobá, zpravidla reagující na aktuální úspěchy či problémy oboru. Archeologické výstavy jsou někdy „doplňkovým produktem“ velkých grantů a pak se k jejich realizaci přistupuje jako k „nutnému zlu“. Výsledky pak někdy bývají žalostné.

Tvorba expozice i výstavy je závislá na odborných znalostech, ale v určité míře i na nadání. Podstata tvorby pak spočívá na schopnostech „vizualizovat myšlené“ (Stránský 2005, 128).

Muzeum je jako ledovec. Většina toho, co má, je ukryto před zraky veřejnosti. Proto je tolik důležité pečlivě vybírat to nejvhodnější pro expoziční využití a pokud možno co nejčastěji expozice inovovat.

Muzejní prezentace archeologie je založena na vystavování předmětů. Jsou to však vždy fragmenty a relikty původní skutečnosti, která byla daleko bohatší, než jak ji archeologie dokáže zachytit. Některé znaky skutečnosti jsou pak ve sbírkách muzea zastoupeny celými sériemi (keramika), některé jsou zastoupeny řídky nebo vůbec ne, protože hmotné doklady z oné konkrétní skutečnosti buď vůbec neexistují, nebo se nedochovaly. Archeologickou sbírku tedy vždy můžeme vidět jako redukovanou. Prezentační aktivity muzea, a to jakékoliv (včetně